

Perhe tekoina, tunteina ja monimuotoisina suhteina

Miia Kuha

Arvosteltu teos: Ilmakunnas, Johanna & Lahtinen, Anu (toim.) 2021. Perheen jäljillä. Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2020. Tampere: Vastapaino. 366 s.

Perheen historiallisella tarkastelulla on Suomessa pitkät perinteet, mutta uuden sosiaalishistorian piirissä syntynyt perhehistoria on saavuttanut suosiota omana tutkimusalanaan 1980-luvulta lähtien (Häggman 1996). 1990-luvulla ilmestyi useita perhehistorian tematiikkaa tarkastelevia väitöskirjoja (esim. Häggman 1994; Markkola 1994; Waris 1999), mistä lähtien kiinnostus aihepiiriin on jatkuvasti kasvanut. Viime vuosikymmeninä perheen historia on noussut keskeiseksi tarkastelun kohteeksi. Kiinnostusta menneisyyden perheitä kohtaan ovat viime aikoina siivittäneet myös voimakkaasti kasvaneet tunnehistorian ja lapsuuden historian tutkimuskentät. Erityisesti perhehistorian näkökulmiin keskittyvää pitkän aikavälin kokoavaa tutkimusta on ilmestynyt kuitenkin verraten harvoin (ks. esim. Aatsinki, Annola & Kaarninen 2019). Suomalaista uutta perhehistoriallista tutkimusta tuo esille keväällä 2021 ilmestynyt antologia *Perheen jäljillä: Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2020*, joka on professori, FT Johanna Ilmakunnaan ja professori, FT Anu Lahtisen johtaman hankkeen pääteos. Hankkeeseen liittyy myös esimerkiksi *Kasvatus & Ajan* julkaisema teemanumero (Aalto, Ilmakunnas & Korpiola 2016). Perhehistorian tematiikasta on syntynyt viime vuosina myös väitöskirjoja, joiden tekijöitä kuuluu teoksen kirjoittajakuntaan.

Perheen jäljillä -teoksen artikkeleita yhdistävänä näkökulmana on menneisyyden perheiden monimuotoisuus. Artikkeleissa analyysin kohteeksi nostetaan ydinperhettä moninai-sempia perhesuhteita tai ydinperheestä poikkeavia perhemuotoja. Perhesuhteiden moninaisuus ilmenee myös esimerkiksi eri säätyjen edustajien erilaisina toimintatapoina tietyissä perhetilanteissa. Teos tuo yhteen perhehistoriallisen tutkimuksen uusia näkökulmia, kuten perheenjäsenten välisten tunnesuhteiden ja tunteiden ilmaisemisen tarkastelun sekä perheen ymmärtämisen prosessinomaisena, ajassa jatkuvasti muuttuvana lähisuhteiden joukkona. Menneisyyden perheiden monimuotoisuuteen keskittymällä teos osallistuu myös nykyiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kirjan johdannossa tuodaan esille, että julkisessa keskustelussa perheistä ja niiden nykytilasta ja tulevaisuudesta nousee usein esille virheellisiä ja perusteettomia käsityksiä siitä, millaisia menneisyyden perheet olivat. Keskustelussa perheistä elää sitkeitä myyttejä etenkin menneisyyden perheen oletetusta eheydestä ja yhtenäis-

syydestä suhteessa nykyajan pirstaloituneeksi ajateltuun perheeseen. *Perheen jäljillä* -teos pyrkii purkamaan näitä myyttejä ja tuomaan esille paitsi menneisyyden perhesuhteiden moninaisuutta, myös ristiriitoja ja tilanteiden erilaisia ratkaisumalleja eri aikakausien perheissä.

Perheen jäljillä -teoksen artikkelit ovat historiantutkijoiden kirjoittamia lukuun ottamatta yhtä sosiologien kirjoittamaa artikkelia. Kirjoittajat edustavat eri uravaiheita viime vuosina väitelleistä tutkijoista professoreihin. Sisällöltään monipuolinen teos sisältää toimittajien kirjoittaman johdantoartikkelin sekä kaksitoista artikkelia kronologisessa järjestyksessä. Varhaisin käsiteltävä aikakausi on 1400-luku, ja viimeiset kaksi artikkelia tarkastelevat nyky-yhteiskuntaa. Ajallisesti teos kuitenkin jossain määrin painottuu varhaismoderniin aikaan, sillä kirjan johdantoa seuraavat ensimmäiset seitsemän artikkelia käsittelevät perhettä 1400-luvulta 1800-luvun alkuun. Kronologinen järjestys on toimiva, mutta tietyt teemat olisivat ehkä nousseet vielä paremmin esille, jos artikkeleita olisi ainakin osittain yhdistelty temaattisiksi kokonaisuuksiksi. Toisaalta kronologia tuo hyvin esille historiallisen muutoksen. Kirjaan sisältyy artikkelien lisäksi luettelo ”Kirjallisuutta perhehistoriasta”, joka sisältää valikoiman aihepiiriin keskeisiä teoksia ja artikkeleita. Tällainen ratkaisu, jossa aivan kaikkea artikkeleissa viitattua kirjallisuutta ei sisällytetä lopun kirjallisuusluetteloon, helpottaa kiinnostavan lisälukemisen löytämistä esimerkiksi opiskelijoille. Kaikki viitattut teokset ja artikkelit löytyvät joka tapauksessa artikkelien loppuviitteistä. Kirjan kansikuva on hyvin valittu, ja sitä avataan johdannossa kiinnostavasti. Muuten kirjassa on niukasti kuvitusta joidenkin artikkelien perhekaavioita ja karttoja lukuun ottamatta.

Varhaismoderni perhe muuttuvissa tilanteissa

Artikkelikokoelman avaavat 1400- ja 1500-lukuja käsittelevät artikkelit tarkastelevat perheitä ja perhesuhteita taloudellisen toiminnan kautta, johon aikakaudelta saatavilla olevat lähteet usein liittyvät. Aikakaudelta säilynyttä kirjeenvaihtoa sekä viranomaislähteitä on mahdollista lukea perhesuhteiden näkökulmasta, jolloin tutkija voi saada tietoa perheiden sisäisistä suhteista ja ihmisten toiminnasta erilaisissa perhetilanteissa. FT Taina Saarenpää käsittelee artikkelissaan äitien mahdollisuuksia tukea lapsiaan 1400-luvun porvareiden alueella nykyisen Suomen alueella. Lähteistä kuvatut esimerkit antavat kuvan naisten taloudellisesta toimivuudesta ja heidän halustaan auttaa jälkikasvuun, ja ne osoittavat, kuinka erityisesti leskillä oli valtaa päättää omaisuudestaan ja sen jaosta. Tässä yhteydessä olisi voinut vielä pohtia sitä, missä määrin perheiden miehet vielä eläessään määräsivät omaisuuden jakamisesta. Leski saattoi omaisuutta jakaessaan panna toimeen miehensä tahtoa, vaikka asiaa ei lähteissä mainittaisikaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö porvarisperheiden naisilla olisi ollut mahdollisuuksia vaikuttaa lastensa tulevaisuuteen: heillä näyttää olleen laajasti tietoa perheensä taloudesta ja mahdollisuuksia perhestrategian edistämiseen.

FT Maija Ojala-Fulwood käsittelee artikkelissaan naisleskien mahdollisuuksia jatkaa käsityöläisverstaan toimintaa puolison kuoleman jälkeen. Ojala-Fulwood problematisoi kiinnostavasti käsityöläiskotitalouden ja verstaan välistä suhdetta. Hän nostaa esille uudelleenavioitumisen taloudellisen, sosiaalisen ja emotionaalisen hyödyn niin nais- kuin miesleskenkin kannalta. Kisällille käsityöläismestarin lesken kanssa avioituminen saattoi olla käytännössä ainoa tapa saavuttaa mestarin status. Ojala-Fulwoodin artikkelissa tulevat hyvin esille naisleskien toimijuus ja virallisia määräyksiä laajemmaksi venyvä liikkumavara konkreettisissa tilanteissa.

Saarenpään ja Ojala-Fulwoodin teksteissä korostuvat toisaalta yksilöiden valinnat erilaisissa perhetilanteissa ja toisaalta perhestrategiat, perheen edun puolesta toimiminen. Perheen edun nimissä toimivat myös FT Mari Välimäen tarkastelemat isät ja äidit, jotka auttoivat siveysrikokseen syyllistyneitä poikiaan niin oikeudenkäynneissä kuin niiden ulkopuolella. Välimäen artikkeli vanhempien roolista nuorten miesten siveysrikosoikeudenkäynneissä 1600-luvun Turussa hyödyntää kaupungin raastuvan- ja kämnerinoikeuden sekä akatemian konsistorin pöytäkirjoja. Välimäki vertailee eri säätyjä edustaneiden vanhempien toimijuutta saadakseen esille eroja siinä, miten patriarkaalista ideologiaa noudatettiin eri yhteiskuntaryhmissä. Esimerkiksi pappissäädyn rouvat toimivat aktiivisesti tuomioistuimen ulkopuolella, kun taas alemman porvariston naiset jatkoivat toimintaansa myös oikeudessa. Välimäen havainnot tuovat hyvin esille tarpeen tarkastella patriarkaalista järjestelmää erilaisten suhteiden ja hierarkioiden verkostona.

FT Tiina Miettinen käsittelee artikkelissaan noituutta ja seksuaalirikoksia Pietarsaaren perheissä 1600-luvun jälkipuoliskolla oikeuspöytäkirjojen pohjalta. Vertailukohtana toimii monella tavalla samankaltainen Norralan pitäjä Ruotsin Hälsinglandissa. Miettisen tapa käsitellä samaan perhepiiriin kohdistuneita noituus- ja siveysrikossyytteitä yhdessä avaa perhesuhteiden ja yhteisön muiden valtasuhteiden merkitystä näiden syytteiden taustalla. Tarkan yksilöiden ja perhekuntien analyysin avulla Miettinen pääsee käsiksi syntyvän kaupunkiyhteisön sisäpiiriin ja tulokkaiden välisiin konflikteihin, jossa haavoittuvimmassa asemassa olivat vasta asemaansa vakiinnuttamassa olleet perheet. Perusteellisempi johdanto olisi auttanut lukijaa pääsemään paremmin sisälle käsiteltävään tematiikkaan. Myös jotkin virheet esimerkiksi nimien kirjoittamisessa häiritsevät (esim. viittaaminen Maria Wallenberg Bondessonin tutkimukseen s. 125).

Perhehistoriallisen tutkimuksen klassinen osa-alue on ollut erilaisten perhemallien tarkastelu ja luokittelu. Uudessa historiantutkimuksessa perhettä ei ole nähty staattisena rakenteena, vaan ajassa jatkuvasti muuttavana lähisuhteiden kirjona. Perheen prosessimainen luonne tulee hyvin esille FT Jarkko Keskinen artikkelista, joka käy läpi yhden porvaris-perheen muutoksen kahden sukupolven aikana sekä osoittaa perheen maantieteellisen ja sosiaalisen siirtymisen yhteisön laitamilta sen ytimeen. Aineistonaan kirjoittaja käyttää kirkonkirjoja ja muita viranomaislähteitä. Artikkelin osoittaa konkreettisesti, miten perheen ja kotitalouden muoto ja rakenne muuttui jatkuvasti syntymien, kuolemien, opiskelun, avioitumisten ja palvelusväen vaihtuvuuden kautta. Tekstiin on jäänyt hieman toistoa ja epätarkkuuksia, esimerkiksi lasten kuoleman herättämiin tunteisiin viitataan valitettavan epämääräisesti ja yleisellä tasolla, kun kokoelman artikkelit sisältävät toisaalla tarkkaa analyysia menneisyyden ihmisten tunteista ja niiden ilmaisuista.

Tunteet perhesuhteissa

En pitäydy tässä arvioissa täysin teoksen kronologisessa järjestyksessä, vaan nostan esille kokonaisuuksia, joita itselleni lukiessa hahmottui. Yhden tällaisen temaattisen kokonaisuuden muodostavat artikkelit, joissa käsitellään tunteiden ilmaisemista ja osoittamista perhesuhteissa. Tunnehistorian työkaluja käyttäen niissä onnistutaan hyvin syventämään perhesuhteiden analyysia. Artikkelit toimivat myös erinomaisena esimerkkinä siitä, miten tunnehistorian metodologiaa voi konkreettisesti käyttää historiantutkimuksessa. Teoksen tunnehistoriallisesti orientoituneet artikkelit perustuvat pääasiassa perheenjäsenten väliseen kirjeenvaihtoon. Esimerkiksi varhaismodernilta ajalta säilyneitä tuomiokirjoja on käytetty

aiemmin tehdyssä tutkimuksessa tunneilmaisujen ja tunteisiin liittyvien käsitysten tarkaste- luun (Kietäväinen-Sirén 2015).

Professori Anu Lahtinen analysoi perheen sisäisiä tunnesuhteita soveltaen tunnehistorian metodologiaa ja performatiivisuuden käsitettä reformaatioajan aatellisperheiden tutki- miseen. Lahtinen tarkastelee 1500-luvun kirjeaineiston sekä omaisuudensiirtoasiakirjojen pohjalta, miten rakkauden osoittamista tai sen laiminlyöntejä perheenjäsenten kesken kuvattiin. Lahtinen tuo esille esimodernin ajan suhteita määrittävän hierarkisuuden, joka antoi omat raaminsa myös rakkauden normittamiselle ja ilmaisemiselle, sekä taloudellisten kysymysten kietoutumisen perheenjäsenten keskinäiseen huolenpitoon. Osoitettu rakkaus tai huolenpito saatettiin esittää motiiviksi taloudellisissa ratkaisuissa, kuten perinnönjaoissa ja lahjoituksissa.

Professori Johanna Ilmakunnas puolestaan tarkastelee vanhempien ja aikuisten lasten välisiä suhteita aatellisperheissä 1700-luvun Ruotsin valtakunnassa. Hän lähestyy aihetta mikrohistoriallisesti yhden aatellisperheen kautta käyttäen lähteinä kirjeitä, joissa sukulai- suussuhteita aktiivisesti vahvistettiin. Ilmakunnas osoittaa, miten lasten kasvattaminen jat- kui vielä näiden aikuistuttua sosiaalistamisen muodossa, eikä vanhempien ja lasten suhde katkennut lasten lähtiessä lapsuudenkodistaan. Vanhemmat pyrkivät varmistamaan, että niin poikien kuin tytärtenkin valmiudet säädynmukaiselle elämänuralle olivat mahdollisim- man hyvät. Ilmakunnas käsittelee nuorten miesten ja naisten tärkeissä elämänvaiheissa tekemiä valintoja ja vanhempien vaikutusta näihin valintoihin, esimerkiksi avioliiton solmi- miseen ja rahankäyttöön, sekä niihin liittyneitä tunteita ja konflikteja.

Perhe kattoi myös ei-biologiset, lasten avioliittojen tai lesken uudelleen avioitumisen kautta syntyneet suhteet, joiden emotionaalista rakentamista FT Reetta Eiranen analysoi artikkelissaan 1800-luvun sivistyneistön kontekstissa. 1800-luvulla ydinperhe, rakkaus- avioliitto ja kotikeskeisyys nousivat ihanteiksi valistuksen ja romantiikan vaikutuksesta. Käytännössä perheet olivat kuitenkin ydinperheen ihannetta monimuotoisempia, ja äiti-, isä- ja sisarpuolet olivat perheissä tavallisia. Myös vävyjen ja appivanhempien välisen tun- nesuhteen tuli ihanteellisesti olla läheinen. Eiranen osoittaa kiinnostavasti, miten perhettä aktiivisesti tehtiin rakentamalla tunnesuhteita esimerkiksi kirjeenvaihdon välityksellä.

Muutospaineita ja pitkäkestoisia normeja

Teoksen varhaismodernia aikaa käsittelevissä artikkeleissa lähtökohtana ovat arjessa eletyt ja vuorovaikutuksen kautta rakennetut perhesuhteet sekä yksilöiden toiminta erilaisissa per- hetilanteissa. FT Julia Dahlbergin artikkelissa, joka kattaa pitkän aikavälin 1700-luvun jäl- kipuoliskolta aina 2000-luvun alkuun painottuen jossain määrin 1800-luvulle, näkökulma on sen sijaan yhteiskunnallisen keskustelun ja normien tasolla. Dahlberg analysoi tilastojen käyttöä osana yhteiskunnallista keskustelua esimerkiksi lehdistössä ja nostaa esille erityi- sesti naimattomien naisten lukumäärän, joka näyttäytyi yhteiskunnallisena ongelmana aina- kin 1900-luvun puoliväliin saakka. Avioliitto oli vahva normi, joka määritti myös niiden elämää, jotka eivät avioituneet. Avioliiton merkityksen vähentyessä yhteiskunnassa 1900- luvun loppua kohti myös perheitä koskevissa tilastoissa keskityttiin avioliiton sijaan kotita- louksiin ja kiinnostus alkoi kohdistua yksineläjien määrään.

Professori, OTT Mia Korpiola lähtee artikkelissaan liikkeelle nykyjulkisuudessa esiin nostetuista lasten huoltajuuskiistoista, joissa viranomaisten väitetään suosivan lasten äitejä isien kustannuksella. Hän kysyy, miten vanha ilmiö äitien väitetty suosiminen on, ja valai- see kysymystä kiinnostavasti historiallisesta perspektiivistä. Korpiola käsittelee artikkelis-

saan kahta lehdistön 1900-luvun alussa julkisuuteen tuomaa lapsenryöstötapausta, joita myös ajan naisjärjestöt käyttivät konkreettisina esimerkkeinä äitien puutteellisista oikeuksista lapsiinsa. Aviomiehellä ja isällä oli vielä tuolloin lain suoma valta päättää lapsia koskevista asioista. Korpiola analysoi erilaisia argumentteja, joita käytettiin äitien oikeuksien parantamiseen tähtäävissä puheenvuoroissa. Äitien oikeuksien parantaminen suhteessa lapsiinsa toteutui vasta vuosikymmenten uudistustaistelun päätteeksi.

Jos kirjan lukee arvioijan tavoin kokonaisuutena alusta loppuun, Korpiolan 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun sijoittuvasta analyysistä on aluksi hieman vaikeaa orientoitua sitä kokoelmassa seuraavaan, sosiologien FT, VTT Mirikka Danielsbackan ja FT, VTT Antti O. Tanskanen artikkeliin, joka vie lukijan jo lähes nykypäivään. Tuntuukin, että kokoelmaa olisi täydentänyt vielä selkeästi 1900-luvun puolimaihin sijoittuva artikkeli, vaikka kirjan tarkoituksena ei toki olekaan rakentaa kokonaisvaltaista jatkumoa keskiajalta nykypäivään. Kirjoittajat analysoivat artikkelissaan ylisukupolvaisia suhteita 2000-luvun Suomessa. Toisaalta Danielsbacka ja Tanskanen pohjustavat analyysiaan luomalla katsauksen suurten ikäluokkien kokemuksiin 1900-luvun toisella puoliskolla, joten 1900-luvun myöhempi kehitys ei jää täysin käsittelemättä. Artikkelissa käsitellään kiinnostavasti isovanhempien merkitystä lasten hoivaajina sekä heidän roolejaan ja niihin vaikuttavia tekijöitä sekä kulttuurisia että biologisia selitysmalleja käyttäen.

FT Ilana Aallon analyysi historian käytöstä perheiden ajankäyttöä koskevissa nykykeskusteluissa sopii hyvin artikkelikokoelman päätösluvuksi, sillä se osoittaa tarpeen historiallisten näkökulmien tuomiselle mukaan nykyajan perhekeskusteluihin. Aalto osoittaa, että vaikka tiettyjä muutostarpeita usein argumentoidaan historiakuvia käyttämällä, nämä historiakuvat jäävät epämääräisiksi ja perustuvat enemmän käsityksiin menneisyydestä kuin varsinaiseen tutkimustietoon. Vaikka kirjoitus ei ole varsinainen päätöntöartikkeli, se sitoo kokoelmaa yhteen esimerkiksi palaamalla johdannossa mainittuun, Stephanie Coontzin kuvaamaan nostalgiseen perhekuvitelmaan, jonka mukaan menneisyyden perhe-elämä on pyritty esittämään yhtenäisempänä ja turvallisempänä kuin nykyinen.

Lopuksi

Perheen jäljillä purkaa onnistuneesti liian yksioikoisia käsityksiä menneisyyden perheistä. Artikkelit tuovat esille, kuinka ihmisillä on aina ollut erilaisia näkökohtia pohdittavanaan elämänpolkunsä tärkeissä tilanteissa, jotka usein liittyvät tavalla tai toisella perheeseen. Myös menneisyyden ihmiset punnitsivat valintojaan joutuen ottamaan huomioon monia erilaisia tekijöitä. Esimerkiksi avioiduttaessa ja aviopuolisoa valittaessa jouduttiin miettimään niin omia tunteita puolisoehdokasta kohtaan kuin liiton solmimisen sosiaalisia ja taloudellisia seurauksia sekä vanhempien mielipidettä liitosta. Monissa teoksen artikkeleista historiallisia perheitä seurataan arjen tilanteissa, ja perheenjäsenten käytännön toimijuus tuodaan esille yksilöllisten, konkreettisten elämäntilanteiden kautta.

Perheen jäljillä -kokoelman artikkeleissa perhe rakentuu suhteista, joita pidetään yllä ja tuotetaan tietynlaisella puheella ja toiminnalla. Teos nostaa esille myös yhteiskunnallisia jännitteitä, jotka ovat eri aikoina vaikuttaneet perheiden elämään esimerkiksi rajoittamalla äitien oikeuksia suhteessa lapsiinsa. Teos painottuu melko vahvasti porvaris- ja aatelisperheiden sekä keskiluokkaisten perheiden analysointiin, mutta kokonaisuus on monipuolinen ja tuo onnistuneesti esille menneisyyden perheiden monimuotoisuuden. Nyky-yhteiskuntaa käsittelevät artikkelit haastavat lukijaa pohtimaan historiallisia jatkuvuuksia ja nykyistä historiakäsitystä. *Perheen jäljillä* -teosta voikin lämpimästi suositella perhettä historian ja

muiden tieteenalojen lähtökohdista tarkasteleville tutkijoille ja opiskelijoille sekä myös laajemmalle yleisölle.

Kirjallisuus

- Aalto, Ilana, Ilmakunnas, Johanna & Korpiola, Mia (toim.) 2016. Teemanumero: perhehistoria. *Kasvatus & Aika* 10 (1).
- Aatsinki, Ulla, Annola, Johanna & Kaarninen, Mervi (toim.) 2019. *Families, values, and the transfer of knowledge in Northern societies, 1500–2000*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429022623>
- Häggman, Kai 1996. *Johdatus perhehistoriaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna 2015. *Eriytynyt ystävyys: Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Waris, Elina 1999. *Yksissä leivissä: Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

FT Miia Kuha työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella.